

PATRIOTUL KOGĂLNICEANU ȘI EUROPA

Al. Husar

La intersecția a două lumi, în condițiile unui adevărat salt al națiunii române în orbita atenției europene, fruntaș al generației sale, Kogălniceanu joacă în istoria noastră un rol cardinal. Fiu al vornicului Ilie Kogălniceanu, el e unul din exponenții acelor tineri boieri „cu mare dragoste de neam, care învățînd la Universitățile apusene, se-ntoarseră, cum scria Sadoveanu, cătră poporul lor cu hotărîrea de a-l ridica, de a-l lumina și a-l face să-și cîștige un loc de cinste în lume“¹.

În toate țările continentului, epoca modernă aduce cu sine intensificarea mișcărilor naționale și popoarele moderne se constituie în națiuni în cursul marșului triumfal al capitalismului care biruie fărămițarea feudală. În urma tratatului de la Adrianopole, Principatele Române intră în sfera economiei de schimb și problemele mari ale Europei își caută un răspuns și la noi. Prin felul său de a gândi și a pune problemele, prin orizont, prin cultură, Kogălniceanu a fost „cel dinții creier românesc organizat în sens modern care primește și elaborează — cum scria O. Goga — problemele gîndirii continentului din vremea lui, pentru a le pune de acord cu interesele naționale“². Așa se explică, pe de o parte, dorința sa de a ne face cunoscuți Europei (în vremea cînd omul care „a parcurs toată Germania și o parte a Franței“ peste tot întîlnise „cele mai puține noțiuni adevărate despre Moldova și Valahia: abia se cunoaște așezarea lor geografică, istoria lor, obiceiurile lor fiind ignorate chiar de oamenii cei mai învățați“), pe de alta, tendința sa de a referi permanent stările de la noi la realitățile sociale, politice și culturale europene — principiile întregii lui acțiuni.

Abia în drum spre Franța, făcînd primii pași în afara hotarelor, el scrie din Lemberg tatălui său, dînd glas compasiunii față de soarta țărănimii de acasă, surprins de diferența dintre metodele de cultivare a pă-

* Comunicări prezentate la sesiunea științifică organizată de S.S.I.F. la București în 8 septembrie 1967.

¹ M. Sadoveanu, *Cîntece bătrînești*, București, 1951, p. 9.

² O. Goga, *Mihail Kogălniceanu, precursor al Unirii neamului*, București, 1963, p. 3.

mîntului în Moldova și în Galiția³; și invocînd „săraca Moldovă”, le amintește surorilor sale, din Franța, de bietul popor dezmoștenit de pămînturi și drepturi, arătînd prin contrast că „aici totul e slobod, fieștece om îi craiu, și poate să vorbească și să scrie orice îi va plăcea, fără ca să fie oprit”⁴. Uimit de mirajul unor libertăți democratice inexistente în țara sa, în 1837 el scrie surorilor, revoltat că în patria sa mai există sclavie, exprimîndu-și dorința de a lupta pentru „egalitatea tuturor înaintea legii, fără distincțiune de avere și de naștere”; căci, în „Europa luminată” a învățat — scria el altădată — că „fieștecare om îi deopotrivă” și „unul se deosebește de altul numai prin merit și fapte bune...”⁵.

Fără a se lăsa, însă, astfel, sedus de prestigiul și progresele țărilor civilizate, el se afirmă în același timp ca un fiu credincios al Moldovei, privind cu ochi atenți realitatea. Arătînd că în Germania conservatorii dezrobesc țăranii, se interesează de școli ș.a.m.d.; în scrisorile sale, el întreabă de tatăl său: „dar dv., boierii, ce faceți?” și, înfierînd unele aspecte de la noi, el scrie cu alt prilej, pe un ton indignat: „rușine moldovenilor, care se dezonorează astfel în ochii Europei”⁶.

Paralel, ca un alt Șincai, departe de țară, își face excerpte din cronici străine referitoare la istoria noastră și, veghind nopți întregi, ca N. Bălcescu, citește și extrage din presa străină tot ce publica despre țările noastre. Îndemnat de iubirea de țară, de dragoste față de poporul său, sau solicitat de savanții străini, ca un nou Cantemir, convins că istoria unei națiuni exercită o mare influență asupra considerației de care ea se bucură în fața altor națiuni, încredințat că o bună istorie a patriei va avea ca urmare a ne ridica în stima altor popoare și a demonstra acestora că națiunea română are adînci rădăcini în trecut și frumoase destine în viitor, văzînd în istorie un mijloc de educare a patriotismului și o armă de apărare împotriva contestatorilor străini, redactează el însuși un șir de lucrări menite a înălța istoria noastră, limba și cultura poporului nostru în conștiința lumii europene. El publică astfel la Berlin în 1837 în „*Lehman's Magazin für die Literatur des Auslandes*” o ripostă la cartea filologului F. G. Eichhoff *Parallèle des langues de l'Europe et de l'Inde*, apărută la Paris în 1836 — sub titlul *Romanische oder Walachische Sprache und Literatur* (extras și în broșură) — o „scurtă privire asupra micii noastre literaturi de pe atunci”, în care N. Iorga vedea „o călduroasă apărare a culturii românești unice”⁷ și prima încercare a istoriei literaturii românești. În cartea sa, Eichhoff minimaliza, subestima limba și literatura română, scriînd că limba română „n'offre que peu de culture et par conséquent peu d'intérêt”. Dovedind, calm și ponderat, că avem o veche cultură în limba română, o veche literatură religioasă și istorică, juridică etc., Kogălniceanu amintea în lucrarea sa pe cronicarii Gr. Ureche și Miron Costin,

³ M. Kogălniceanu, *Scrisori*, 1834—1840, București, 1913, p. 5.

⁴ *Ibidem*, p. 45 (Scrisoarea XXIV către tatăl său).

⁵ *Ibidem*, p. 123.

⁶ *Ibidem*, p. 171.

⁷ N. Iorga, *Mihail Kogălniceanu*, București, f.a., p. 39.

pe D. Cantemir („cunoscut de întreaga Europă“), vorbea despre cărți populare, cărți militare și de știință, școli, instituții culturale, muzee, societăți științifice, tipografii, încheind optimist că după numărul mare al tipografiilor care scot cărți de literatură română putem conchide cât de tare e răspândit interesul pentru limba română și ce activitate se manifestă în ea, vestejind afirmațiile filologului Eichhoff.

În același an, îndemnat de învățatul german Alexandru Humboldt, care arăta în general un deosebit interes pentru țările române, atât de necunoscute pe atunci, încît nici „numele de Români nu se știa“, Kogălniceanu publică în limba franceză (în bună parte după Graffunder) broșura *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des Cigains connu en France sous le nom de Bohémiens* (Berlin, Behr, 1837), în prefața căreia chema luarea-aminte a filantropilor asupra acestui „nenorocit popor, sclav în sînul Europei civilizate și tractat ca lucru prin înseși legile țării noastre“, înfierînd, totodată, pe europenii care alcătuiau societăți filantropice pentru abolirea sclavajului în America, în timp ce în sînul continentului lor, patru sute de mii de țigani robi sînt acoperiți de întunericul neștiinței și barbarie...⁸

Protestînd împotriva ignoranței Occidentului față de țările române, deși istoria acestora e „plină de fapte eroice“, cu senina indignare a lui Miron Costin și demnitatea de ton a acestuia, „inimă de român îndurerată de necunoașterea și disprețuirea țării și națiunii sale în Occidentul civilizat“ — cum scria Onciul⁹ — voind să arate europenilor că istoria acestui popor merită a fi cunoscută, că moldo-valahii au virtuți ce se pot afla la un popor, iar viciile lor sînt doar rezultatul relei ocîrmuirii la care au fost supuși pînă acum, el scrie *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des valaques transdanubiens*, publicată în același an la Berlin (Behr, 1837, 486 p.), urmată de o nouă ediție cu titlul *Histoire de la Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie* (1854), o adevărată sinteză a istoriei noastre (vol. I, pînă la 1792), în care N. Iorga vedea „cea dintîi istorie a tuturor românilor în spirit hotărît național“.

Bazată pe o amplă bibliografie (75 de lucrări românești, latinești, franceze, germane, italienești și grecești), în ciuda unor goluri de informație explicabile la un autor în vîrstă de 20 de ani, impresionînd prin concepție și metodă de lucru, pasiune și avînt, această istorie, depășind mult pe aceea a lui Eliade sau Aron Florian, anunță, cu decenii înainte, uriașa operă a lui A. D. Xenopol și N. Iorga.

Avînd meritul de a vedea în popor, pe linia lui Thierry, Michelet, Macaulay, un factor creator al istoriei, „izvorul tuturor mișcărilor și isprăvilor, fără de care stăpînitorii n-ar fi nimica“, și extinzînd studiul său la stările sociale și morale, obiceiuri, moravuri, cultură etc., nelimitîndu-se

⁸ Cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 41.

⁹ D. Onciul, *M. Kogălniceanu, Memoriu la centenarul nașterii lui*, București, 1918, p. 8.

doar la istoria politică, la „viața domnilor“, privind, deci, istoria în sens modern, unind spiritul critic al școlii lui Ranke cu pragmatismul școlii franceze, Kogălniceanu e cel dintâi istoric critic român, întemeietorul istoriografiei naționale.

Dar, rolul lui Kogălniceanu se afirmă, după întoarcerea în țară, pe linii multiple, în lupta pentru înfăptuirea Unirii și a „ideilor veacului“, când Revoluția Franceză care „zguđui Europa în cele mai adânci ale sale temelii, se simți — cum scria el — și între români“.

În legătură cu mișcarea revoluționară izbucnită în 1848 în țările române — parte integrantă a revoluției generale europene — care „manifestase, cu oarecare răsunet în Europa, deșteptarea conștiinței naționale la românii din Principate și voința lor de a se dezvolta în conexitate cu civilizația occidentală“, Kogălniceanu insistă asupra ideii aplicării principiilor revoluționare: „Noi am fost chemați a aplica cei dintâi în Moldova principiile anului 1789“¹⁰, declarând sus și tare „voim a fi o societate europeană, voim și ținem la toate condițiile unei societăți în cale de progres“.¹¹

Înlăturînd protectoratul rusesc asupra Principatelor Române, rămase sub suzeranitatea Porții Otomane și sub garanția marilor puteri europene, ca urmare a evoluției problemei Orientului după războiul Crimeei, Tratatul de la Paris (1856) stipula ca țările române să-și exprime direct voința asupra organizării lor viitoare. În acest scop se convoacă Divanul ad-hoc, cu reprezentanți din toate clasele sociale ale căror dorințe, examinate de puterile europene, urmau să fie consfințite în Convenția de la Paris. Ales în Divanul ad-hoc al Moldovei, ca deputat de Dorohoi, convins că Unirea este dorința vie și logică a majorității românilor, Kogălniceanu ridică problema Unirii, cerînd curajos ca Divanul ad-hoc să nu se mărginească numai la rostirea dorințelor privind organizarea exterioară a statului român, ci să intre și în chestiunile de organizare internă, spre a arăta Europei că aici, la Dunărea inferioară, trăiește un popor care înțelege civilizația și nevoile ei.

Consacrîndu-se acum eminente politiciii, el susține candidatura lui Cuza, ajunge ministru și prim-ministru al domnitorului Cuza și-și leagă numele de principalele înfăptuiri ale scurtei sale domnii. Alegerea lui Cuza însemna — spunea Kogălniceanu — „înălțarea naționalității române“. A dovedi că „sîntem demni de libertatea ce Europa ne-a recunoscut, de a ne rosti dorințele și trebuințele“¹² din momentul în care România era aievea țara căreia Europa îi încredințase grija de a-și pregăti ea însăși viitorul, cum declara Napoleon al III-lea — însemna, spunea acum Kogălniceanu — „să cîștigăm timpul pierdut“, ca astfel „Națiunea Română să dobîndească locul ce i se cuvine în marca familie europene“. Invocînd argumentul că Europa „nu-și dă simpatiile și sprijinul decît țărilor care aspiră a-și potrivi

¹⁰ M. Kogălniceanu, *Cuvînt în contra alegerii și a eligibilității domnului Alexandru C. Moruzzi*, Iași, 1861, p. 17.

¹¹ *Idem*, *Discursuri parlamentare din epoca Unirii*, Ed. Științifică, București, 1959, p. 21.

¹² M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 16.

instituțiile cu instituțiile lumii civilizate“, Kogălniceanu se baza pe ideea că „a arăta Europei dorințele noastre de a ne europeniza patria era a atrage simpatiiile și sprijinul marilor puteri și a opiniei publice din străinătate“,¹³ cum spunea el în Divanul ad-hoc. Încredințat că popoarele nu pot ajunge la adevărata civilizație decât prin cultivarea și dezvoltarea facultăților naționale și sporirea bunăstării materiale, Kogălniceanu luptă împotriva așezărilor feudale ale țării, pe care le criticase energic în Divanul ad-hoc, spunând în 1857: „toate instituțiile noastre sînt putrede și sîntem chemați a păși la o nouă organizațiune“. În numele unor principii care formează „bazele tuturor societăților Europei“¹⁴ („Nu este omenesc ca omul să exploateze pe om, ca cei mulți să fie instrumentele de muncă a celor puțini și ca un popor întreg să-și jertfească viața în folosul altora“), ca un adevărat campion al progresului, „omul lumii noi“ — cum îl numea E. Lovinescu — se pronunță în favoarea unor măsuri de natură a reînnoi fața țării, insistent arătînd că „numai așa Europa ne va stima, numai așa vom face față pericolelor de tot soiul...“¹⁵

Fără a fi propriu-zis un revoluționar, susținînd că o revoluție pașnică, fără sînge, e a se aștepta mai mult de la invențiile omului (s. ex. vaporul și tiparul — propovăduitorii cei mai puternici ai civilizației), decât de la lupta omului cu „cel asemenea cu el“, admitînd realizarea graduală a progresului („Progresul bun e acela care merge lin și treptat“ și „orice schimbare silnică, orice prefacere năpraznică ne pot fi fatale“¹⁶) și nu atît revoluția, cît adaptarea lentă la noile condiții sociale și economice era deci calea pe care poporul român putea ajunge la îndeplinirea aspirațiilor sale, Kogălniceanu condamnă inerția, stagnarea, arătînd persuasiv că „starea pe loc“ este „moartea unei nații“. De la înălțimea acestor principii care coincid cu evoluționismul german și formează însuși principiul configurator al civilizației engleze — cum observa în *Istoria civilizației române moderne* E. Lovinescu¹⁷ —, Kogălniceanu se avîntă energic, alături de Cuza, în opera de consolidare a bazelor României moderne. Urmărind consecvent, deși fără intransigența unui N. Bălcescu sau S. Bărnăuțiu, prin desființarea unui regim social „demult osîndit în toată Europa“, prin îmbunătățiri reale și conforme cu spiritul de civilizație modernă, ridicarea claselor de jos, așa încît „și pentru dîsele cuvîntul de Libertate, de Egalitate și de Dreptate să ajungă a fi un adevăr“, Kogălniceanu își manifestă ferm încrederea în roadele incontestabile ale progresului, asigurîndu-și contemporanii că „și tari și uniți încă cu ochii lor vor vedea Pămîntul Făgăduinței“, întrezărind perspectivele evoluției viitoare a țării.

¹³ M. Kogălniceanu, *Opere alese*, București, 1940, p. 287.

¹⁴ *Ide m. Discursuri parlamentare*, București, 1959, p. 21.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ide m, Scrieri alese*, ed. a II-a, E.S.P.L.A., București, 1956, p. 259.

¹⁷ Vol. I, *Forțele revoluționare*, București, Ancora, f.a., p. 95.

Convins că puterea și fericirea unui stat se află în puterea și fericirea mulțimii, adică a nației, că „două mii de boieri nu fac o nație”¹⁵, dându-și seama că „fondul adevărat al țării, taina cea mare” era deșteptarea clasei de jos, luptând cu o „oligarhie tulburătoare”, care a stat să împiedice necontenit străduințele sale, rezolvând astfel problema cea mai greu de soluționat din toate cele ce s-au opus acestor Principate după Unirea lor, Kogălniceanu impune marile reforme (dezrobirea țăganilor; oborîrea pronomiilor și privilegiilor de naștere și castă și proclamarea egalității politice și civile pentru toți fiii României și emanciparea țărașilor) prin lovitura de stat din 2 mai 1864, care chiar dacă nu schimbă natura burghezo-moșierească a puterii politice din România, sfarmă în mod real dominația elementelor conservatoare și reacționare în cadrul corpurilor politice reprezentative, lărgind baza lor de masă în favoarea păturilor burgheze ale țării.

Dar Kogălniceanu nu e „numai distrugătorul vechiului regim oligarh și exponentul unei epoci de tranziție” (E. Lovinescu). Mesager al forțelor progresiste ale vremii, în marea și însemnata operă a regenerării noastre, ca eminent om de stat și om de cultură, în permanentă efervescentă, el e un „messianic pozitiv”, cum îl vede în *Istoria literaturii române*¹⁹ G. Călinescu. Faptele culminante ale vieții sale coincid cu faptele mari de progres și redeşptare a poporului însuși, și impun, ca atare, pe Kogălniceanu ca cel mai de seamă bărbat de stat al românilor din veacul al XIX-lea. Rolul său se exercită — am spune — proteic în toate sectoarele vieții publice, cu aproape aceeași intensitate, în una din cele mai splendide faze ale istoriei noastre moderne.

Marile reforme avînd ca țel suprem, prin desființarea oricăror servituiți, „realizarea speranțelor legitime a trei milioane de țărani”, eliberarea lor, abolirea relațiilor feudale în esență, ofereau doar platforma social-economică, fundamentală, în „lucrarea cea mare a redeşptării și înălțării Neamului Românesc”. Pe această bază, asigurînd „biruința asupra nedreptății prin libertate” și creînd noi condiții de viață unui popor „zdrăvan și patriot”, oferind perspective națiunii române de a-și dobîndi locul ce i se cuvine în marea familie europeană, Kogălniceanu întreveđe „învierea României” și independența națională în cadrul unui stat cu așezăminte democratice. De aici, ceea ce numea E. Lovinescu „clara și puternica doctrină a lui Kogălniceanu”²⁰, și de aici „un anumit patrimoniu ideologic al acestui neam, care derivă — cum scria Goga — din cugetarea lui Kogălniceanu”.²¹

¹⁵ M. Kogălniceanu, *Opere alese*, București, 1940, p. 114.

¹⁶ București, 1941, p. 167.

²⁰ *Istoria civilizației române moderne*, vol. I, *Forțele revoluționare*, București, f.a., p. 112.

²¹ *Op. cit.*, p. 6.

Departate de a fi doar „un democrat țărănist“, cum îl privea E. Lovinescu și cum putea fi văzut de poporanști omul care „a îndrăznit a face să atîrne fericirea României de fericirea țăranilor“ — cum declară el însuși — Kogălniceanu a fost un vizionar cu înțelegerea largă a problemelor vremii, privind cu aceiași ochi pururi trezi realitățile noastre în raport cu „luminile și trebuințele epoei“. Fiu al epocii sale, fiind ca și Cuza expresia reală a acelei epoci, cu „orizonturile largi ale Europei“, unde își formase spiritul, Kogălniceanu orientează cu avînt, într-o largă perspectivă de ansamblu, „mișcarea unei nații ce se deșteaptă după un somn de două secole“. Emanciparea clăcașilor și împămîntenirea lor, care-l frămîntase încă din tinerețe, constituiau doar premisa unei doctrine politice bazată pe ideea că progresul țării nu poate fi conceput decît prin ridicarea claselor împilate. Urmărind efectiv ridicarea claselor de jos din apatia lor, cointeresarea acestora în apărarea teritoriului patriei, reanimarea lor, — Kogălniceanu avea în același timp în vedere, ca om al Erei noi, dezvoltarea industriei și a comerțului, „nervul și viața națiunilor“.

Declarîndu-se pentru organizarea marilor lucrări publice, drumuri de fier, canaluri, porturi, care „vor îndoii avuția națională“²², întemeietor al primei mari întreprinderi textile a Moldovei (fabrica de postav de la confluența Ozanei cu Nemțisorul lîngă mănăstirea Neamț) și a unei tipografii concurînd pe aceea a lui Asachi, redactor la „Foaia pentru agricultură, industrie și negoț“, Kogălniceanu milita pentru dezvoltarea industriei naționale, sprijinind direct înființarea de întreprinderi de acest gen ; vedea în „starea de mijloc“ — comerț, industrie și prosperitate, condiționînd de dezvoltarea lor, întărirea economică a orașelor și țărgurilor.

Paralel lupta sa în domeniul creării instituțiilor moderne ale țării, lupta sa pentru toleranța religioasă, pentru drepturi politice, codul civil, procedura civilă, codul penal, procedura penală, „prima constituție și prima lege electorală ce țara și-a dat ea însăși“, legea instrucțiunii ; cele mai însemnate acte politice ale domniei lui Cuza, definesc rolul lui Kogălniceanu ; încît pe drept cuvînt el însuși spunea : „Nu este o singură reformă, un singur act național, în care să nu figureze numele meu...“ Kogălniceanu e un ctitor însuflețit de așezăminte culturale naționale. Școala de muzică, Conservatorul de muzică din Iași, Universitatea (care avea misiunea „să deie românilor mijlocul de a găsi în însăși patria lor cele mai multe din cunoștințele care pînă acum nu le putea găsi decît în străinătate și cu mari sacrificii“), „toate poartă în decretelor lor de fundațiune și mica mea subsemnătură“ — scria Kogălniceanu, iar în *Expunerea situațiunii României în 1865* adăuga, încheind un bilanț : „Artele a căror cultură nu poate lipsi în nici o țară, fără de scăderea literaturii și culturii poporului, au dobîndit prin regulamente speciale : Un conservator, cu două școli de muzică și declamațiune, o a doua școală de belle-arte la București și completare aceea din Iași“.

²² M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, E.S.P.L.A., ed. a II-a, București, 1956, p. 312.

Rolul lui se exercită aici în mod direct prin activitatea sa de îndrumător și creator de cultură. Kogălniceanu are meritul de a profesa o concepție largă a culturii ca pedestal al civilizației și condiție a acesteia. „Toată arta, toată știința și toată industria în concepția sa este o emancipație, adică o dezrobire”²³, și orice izbîndă asupra naturii, o pirghie a eliberării umane, adăugînd la bunăstarea omului. Condiționînd dezvoltarea societății de „factorii științifici” (izbînzile artei, științei și industriei) și „factorii politici” (ansamblul relațiilor sociale interindividuale etc.), Kogălniceanu privea cucerirea drepturilor politice însă ca o încununare a civilizației („Dacă omul nu-și izbîndește driturile sale de cetățean, civilizația nu este deplină”²⁴).

Admițînd că adevărata civilizație este aceea care o extragem „din sînul nostru, reformînd și îmbunătățînd instituțiile trecutului cu ideile și progresele prezentului”²⁵, inaugurînd „lupta împotriva imitațiilor nesăbuite ale străinătății” — cum scria Iorga — Kogălniceanu are meritul de a indica noi căi, proprii evoluției civilizației noastre moderne, în vremea sa, în fașă.

Bazat pe ideea că „geniul se află în toate națiile și în tot pămîntul și numai de condiții prielnice are nevoie ca să se manifeste („slobozenie, ocrotire și prilejuri ca să se arate”); iar aceste condiții noi nu le-am avut, Kogălniceanu avea îndrăzneala de a pune poporul român alături de cele mai vechi popoare ale Europei. Subliniind interesul universal al istoriei noastre, în celebra sa lecție de inaugurare a cursului de istorie națională la Academia Mihăileană — o pagină de antologie a culturii române — Kogălniceanu evocă lupta națională a românilor, care aproape trei veacuri au apărat cu sabia „creștinătatea” împotriva tuturor puterilor Islamismului, jucînd un rol de avangardă a forțelor ocrotitoare ale Europei. Domnia lui Alexandru cel Bun și a lui Mircea cel Bătrîn, al cărui nume răsuna de la Marea Baltică pînă la porțile Bizanțului, strălucitele fapte ale lui Ștefan cel Mare, blînda figură a lui Neagoe Voievod, care, ca Ludovic al XII-lea al Franței, lăsă sfaturi fiului său cum să domnească; chipul demn de Ahile al lui Mihai Viteazu „Domn Valahiei, Moldovei și Transilvaniei” — iată în ochii săi tot atîtea momente sau figuri remarcabile care „ar merita admirația străinilor, cînd istoria noastră ar fi mai bine cunoscută”²⁶.

Avînd grija de a așterne studiul istoriei naționale pe un suport științific, invocînd adevărul drept „caracterul principal al istoriei”, Kogălniceanu lovea cu demnitate în tendințele de exagerare a originii noastre romane, pronunțîndu-se împotriva romanomaniei și arătînd că „în poziția noastră de față, cea dintîi datorie, cea dintîi însușire trebuie să ne fie modestia...” „Să ne scoborîm din Ercul, adăuga el, dacă vom fi mișei, lumea tot de mișei ne va ține; și dinpotrivă, dacă... ne vom sili cu un pas mai sigur a ne îndrepta pe calea frăției, a patriotismului, a unei civilizații sănă-

²³ M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, p. 240—241.

²⁴ *Ibidem*, p. 242.

²⁵ *Ibidem*, p. 148.

²⁶ *Ibidem*, p. 213.

toase și nu superficială, cum o avem, atunci vom fi respectați de Europa, chiar dacă ne-am trage din hoardele lui Gengis-Han...“²⁷.

Dînd, în același timp, o primă încercare de periodizare a istoriei noastre, schițînd momentele principale din istoria românilor, în baza unei concepții îndrăznețe, Kogălniceanu relevă efortul continuu al poporului nostru de a înainta în civilizație. Arată că în secolele XVI și XVII, mai ales, aveam școli vestite în tot Orientul, și Moldova e una din cele dintîi țări ale Europei în care invenția tiparului a fost introdusă. Iar dascălii, caligrafii și praviliștii români sînt chemați la curtea țarilor Rusiei. Strămoșii noștri avansau „cu un pas grabnic pe calea civilizației Apusului“²⁸. Dar jugul turcesc ne izolează, și în epoca fanarioților, o aristocrație ignorantă, sprijinită de Poartă și de Cler, ține în lanțuri un popor de două milioane de oameni, și în vreme ce toate popoarele Europei înaintează spre noi forme de viață, noi, cu aceeași repeziciune „ne apropiem de pieire“²⁹. Văzînd în evenimentele de la 1821, care ne-au deșteptat „duhul național“, un moment al regenerației noastre, și întrezărînd în epoca sa, în pragul revoluției de la 1848 și al Unirii, perspectiva împlinirii unor mari făgăduințe, Kogălniceanu deschidea istoriei noastre un larg orizont. Acest larg orizont cultural și politic luminează mobilele unei vaste acțiuni, întreprinsă în slujba aceluiași țel care finalizează întreaga sa viață.

Începînd cu primele sale lucrări publicate în „La Presse“ din Paris, „L'Indépendance-Belge“ din Bruxelles sau „National-Zeitung“ din Berlin ori în volume sau broșuri separate, în limbi de circulație europeană, al căror scop era înălțarea poporului său în conștiința europeană, orientînd străinătatea asupra dorințelor și drepturilor românilor din Principate, dovedind dreptul lor natural și istoric de a trăi ca popor și punînd Europa într-o mai dreaptă cunoaștere a trecutului nostru³⁰, și culminînd cu discursul său la Congresul de la Berlin (1878), cînd el apela la dreptatea puterilor, exprimîndu-și încrederea că independența României va fi definitiv și pe deplin recunoscută — activitatea sa e conștient pusă în slujba aceluiași țel, fixarea și recunoașterea locului nostru pe continent, stabilirea unor raporturi normale între noi și Europa. Din vremea cînd — cum scria el în 1859 — „Europa plină de admirație și uimită sta cu ochii pironiți asupra României, copilul de predilecțiune al Europei, precum fusese Elada în 1821—1828“³¹, pînă în vremea războiului de independență și mai tîrziu în Chestiunea Dunării (1882), Kogălniceanu duce o energică luptă pentru salvagardarea indi-

²⁷ M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, p. 219—220.

²⁸ *Ibidem*, p. 224.

²⁹ *Ibidem*, p. 225.

³⁰ Acelorași teluri le răspunde lucrarea sa, *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre-le-Grand, Charles XII, Stanislaw Leszczyński, Démètre Cantemir et Constantin Brancovan* (Iași, 1845, 2 vol.), arătînd că românii pot contribui la înavușirea istoriei generale prin cronicarii lor și urmărind stabilirea unor confluente directe între noi și Europa (v. și Mihail Kogălniceanu, *Scrieri, texte*, îngrijite, adnotate și prezentate de Augustin Z. N. Pop, E.P.L., 1967, p. 99—102).

³¹ M. Kogălniceanu, *Opere alese*, București, 1940, p. 184.

vidualității noastre politice, a instituțiilor și frontierelor noastre, a drep-
turilor politice ale statului nostru, pentru a menține și apăra integritatea
României, pentru a impune, cu un cuvânt, țara noastră în fața Europei.

În 1877—1878, ca ministru de externe al țării el joacă un rol activ
în războiul nostru pentru neatârnat și — consfințire a unei cariere politice
excepționale — proclamă independența de stat a României moderne, pece-
tluită cu sîngele ostașilor noștri. El consideră acum că „reînălțarea Româ-
niei“, împlinirea misiunii sale la Gurile Dunării și, mai presus de toate,
menținerea drepturilor ei *ab antiquo*, apărarea integrității hotarelor ei —
„sînte datorii“ menite să asigure ființa noastră națională. Mărturie a efor-
turilor lui consecvente susținînd lupta dîrză a ostașilor noștri pe cîmpul de
bătăie, actele diplomatice ale lui Kogălniceanu sînt expresia vie, sintetică,
a înaltului țel ce-l însuflețește la unison cu întregul popor. Iată, de pildă,
acest document din Arhiva M.A.E. fondul Proclamarea independenței Ro-
mâniei (vol. 24, filele 193—194, publicată de curînd)³². Adresîndu-se giran-
tului Agenției diplomatice a României la Berlin, și invocînd „ceasul solu-
țiilor supreme, cînd Europa va socoti că trebuie să intervină în reglemen-
tarea problemelor ridicate de război“, în 3/15 februarie 1878 Kogălniceanu
scria din București: „Această oră a sunat; combinațiile luminate ale cabi-
netelor europene... vor organiza o nouă ordine a lucrurilor în Orient. De
aceea, poporul român, factor al problemelor actualmente în curs de solu-
ționare, crede că a venit momentul să se înfățișeze din nou în fața Marilor
Puteri“. Arătînd că România, după ce s-a proclamat independentă, a parti-
cipat la războiul împotriva Imperiului Otoman, atît pentru a rezolva cu
armele diferendele necontenite care caracterizau raporturile sale cu Înalta
Poartă, cît și pentru a dovedi că aspirațiile sale nu erau neputincioase și că
era cu adevărat demnă de independența pe care și-o asumase, de vreme ce
știa să o plătească cu sîngele ei cel mai prețios, cu o rară demnitate poli-
tică și conștiință a istoriei, Kogălniceanu justifică acest drept al țării, curînd
recunoscut de Marile Puteri: „Felul cum a participat la recentul conflict
pentru propria cauză, jertfele aduse cu curaj, personalitatea pe care a pă-
strat-o în mijlocul complicațiilor în care a fost amestecată dovedesc în mod
elocvent nu numai că are o vie dorință și că este realmente în stare să-și
trăiască propria viață, ci și capacitatea deplină de a intra pe picior de ega-
litate în marea familie europeană“.³³

Mare om politic și mare ca om, „om întreg“, dar înainte de orice
mărinimos, animat de idei generoase, temperament vibrant și profund, în-
drăzneț, minte ageră, ținînd dreaptă cumpănă între idee și faptă, impu-
nînd prin vigoare în atac, forță de emulație și clarviziune, Kogălniceanu
deschide în atîtea sectoare ale vieții noastre publice un nou cîmp de acțiune.
Orizontul său larg, coerența doctrinei sale politice avînd ca ax central
îndreptățirea neamului său de a-și ocupa locul în cadrul lumii civilizate,

³² „Magazinul istoric“, anul I (1967), nr. 1, p. 9—10.

³³ *Ibidem*, p. 10.

raportarea activă la „starea Europei“, la „plecărilor și interesul puterilor în privința noastră“, grija de a ne feri de orice pas prapit oferă acestei eminate figuri platforma de sprijin a orientării în problemele capitale ale vremii. Scriitor înzestrat și orator temut, fondator al criticii literare române și inițiator al criticii de artă la noi, inimos dascăl, abil diplomat, om de salon și transcrib de chirilice, avînd pasiunea textelor vechi ca un Petrarca și apetența vieții ca un D'Annunzio, adevărat *Cortegiano*, acest om de Renaștere, prinț al adevărului și echității, mai presus de orice mare patriot, aducînd în politică probitatea și tactul, cordialitatea, bunul-simț național, iar în cultură pasiunea, ardoarea, intuiția năzuințelor vremii și expresia unui ideal de sinteză, „taina marilor creatori de curente“³⁴, Kogălniceanu se afirmă ca un spirit complex și joacă în istoria noastră modernă rolul unei mari personalități. Personalitate puternică, multilaterală, care s-a impus în condiții hotărîtoare pentru istoria noastră, Kogălniceanu întreprinde o operă vastă avînd ca program din primul moment pregătirea unei resurrecții naționale, și opera sa reprezintă în ansamblu un monument al culturii și civilizației noastre. Astfel judicios observa Goga că „privit în diversele ipostaze de îndrumător cultural, sau de istoric, de om politic cumpănind trebile și urmărind itele echilibrului internațional, cu cît îl apropii mai mult din orice parte și la orice punct al vieții sale, el cîștigă în fața celui mai exigent analist“.³⁵ După mai bine de un secol, faptele lui se confirmă ca factori esențiali ai vieții și culturii naționale, iar obiectivele sale rămîn, ca expresie a tendințelor dezvoltării istorice a poporului nostru în concertul popoarelor europene, elemente integrante ale edificiului public al României contemporane.

³⁴ N. Cartoian, *Mihail Kogălniceanu — activitatea literară*, București, 1942, p. 1.

³⁵ O. Goga, *op. cit.*, p. 3.